

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Vanhusasiavaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka lakisääteisenä tehtävänä on edistää ikääntyneiden ihmisten asemaa ja heidän oikeuksiensa toteutumista.

Vanhusasiavaltuutettu seuraa lainsäädännön kehittämistä ja toimeenpanoa sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa ja arvioi niiden vaikutuksia ikääntyneisiin. Tarkastelemme esitystä ikääntyneiden ihmisten näkökulmasta.

Vanhusasiavaltuutettu kannattaa toimeentulotuen kokonaisuuden ja sen hakemisen yksinkertaistamista. Vanhusasiavaltuutettu kuitenkin toteaa, että moni toimeentulotukeen oikeutettu iäkäs ei hae sitä. Taustalla on monia syitä.

Lakia uudistettaessa tulisi arvioida kokonaisuutena sitä, mitkä kaikki tekijät vaikuttavat heikentävästi pienituloisten iäkkäiden toimeentuloon. Lisäksi on arvioitava, millainen etuusjärjestelmä ja tuki taloudellisten asioiden hoitoon olisi heidän toimeentulovaikeuksiensa lievittämisen kannalta toimivin ja kustannustehokas.

Monella ikääntyneellä vaikuttaisi olevan oikeus toimeentulotukeen, mutta etuus jää hakematta

Tilastokeskuksen mukaan Suomessa on noin 1,3 miljoonaa 65 vuotta täyttäneitä henkilöä. Toimeentulotukeen liittyvällä lainsäädännöllä on tärkeä merkitys ikääntyneiden ihmisten välttämättömän toimeentulon kannalta.

Esityksen mukaan eläkeikäiset saavat muita ikäryhmiä harvemmin toimeentulotukea. Yli 65-vuotiaiden osuus on 4,7 prosenttia kaikista tuen saajista, eli 17 719 henkilöä. Vuonna 2024 vähintään 65-vuotiaita perustoimeentulotuen saajia oli yhteensä noin 13 400 (Kela). Esityksessä myös todetaan, että eläkeläisillä ei usein ole lainkaan oikeutta toimeentulotukeen, koska kansan- ja takuueläkkeen sekä eläkkeensaajien asumistuen taso on parempi kuin muiden perusturvaetuksien.

Pienituloisuus eläkeiässä koskettaa erityisesti yksinasuvia sekä naisia. Vuonna 2023 Suomessa oli yhteensä 160 000 65 vuotta täyttänyttä pienituloista (Tilastokeskus 2023). Tämä tarkoittaa sitä, että heidän käytettävissä olevat rahatulonsa olivat alle 60 % koko väestön mediaanituloista. Pienituloisten iäkkäiden lukumäärä on huomattavan suuri verrattuna toimeentulotuen saajien määrään. Vaikka toimeentulotuen saajien lukumäärä on kasvussa, on iäkkäiden saajien määrä sen sijaan vähentynyt. Vaikuttaa siis siltä, että monilla iäkkäillä olisi oikeus toimeentulotukeen, mutta etuus jää hakematta. Etuuksien alikäyttöön on tunnistettu useita syitä. Näitä ovat muun muassa tiedon ja ohjauksen puute, etuusjärjestelmän monimutkaisuus sekä asiakkaan kokemus häpeä (Kela 2025).

Iäkkäiden toimeentulovaikkeudet liittyvät usein suuriin terveys- ja lääkekuluihin

Pienituloisilla eläkeläisillä on usein monia pitkäaikaissairauksia ja heikentynyt toimintakyky, ja he tarvitsevat paljon sosiaali- ja terveyspalveluja. Heidän toimeentuloonsa tulee kiinnittää erityistä huomiota, koska heillä ei useinkaan ole mahdollisuutta parantaa taloudellista asemaansa.

Ikääntyneiden toimeentulovaikkeudet liittyvät erityisesti suuriin terveys- ja lääkekuluihin.

Tämän vuoksi esimerkiksi välttämättömät terveyshankinnat kuten esimerkiksi useiden puuttuvien hampaiden korvaamiseksi tarvittavat proteesit tai tarvittavat lääkkeet jäävät hankkimatta, koska eläketulot eivät niihin riitä.

Iäkkäille toimeentulotuen tarvetta syntyy esimerkiksi korkeiden sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen vuoksi. Soste ry:n selvityksen (2024) mukaan ulosottoon päätyy etenkin sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakasmaksuja. Ulosottolaitoksen poikkileikkaustilastossa (v. 2024) 60 vuotta täyttäneiden velallisten osuus kaikista ulosotossa vuoden lopussa vireillä olleista sote-asioista oli noin 23–30 prosenttia. Sote-maksujen osuus korostuu vanhempien ikäryhmien ulosotoissa. (Ulosottolaitoksen tiedot 2025.)

Hyvinvointialueilla tehty sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen korotukset ovat vaikeuttaneet pienituloisimpien, pitkäaikaissairaiden ja paljon palveluja tarvitsevien ikääntyneiden toimeentuloa. Korotukset aiheuttavat muun tuen tarpeiden kasvua. Oikeutta hakea asiakasmaksuihin alentamista ei juuri tunneta, ja asiakasmaksujen alennuksia on tehty vähän suhteessa arvioituun tarpeeseen (Hetemaa ym. 2018). Monilla ikääntyneillä ihmisillä on vaikeuksia

seurata maksukattojen täyttymistä itsenäisesti. Kaikilla iäkkäillä ei ole omaisia asiainnin tukena ja esimerkiksi muistisairaudet vaikeuttavat merkittävästi maksukaton seuraamiseen ja ilmoittamiseen liittyvää asiointia.

Vanhusasiavaltuutettu on painottanut aiemmissa lausunnoissaan sitä, että omaa seurantaasiakasmaksuihin liittyvien maksukattojen suhteen tulisi olla mahdollisimman vähän, jotta oikeutta maksuttomuuteen tai maksujen palautukseen ei menetetä. Olisi tarpeellista selvittää asiakasmaksujen maksukattojen seurannan siirtämistä hyvinvointialueiden tehtäväksi, koska nykyinen vaatimus asiakkaan itse tekemästä seurannasta on hänelle usein vaikeaa tai jopa kohtuutonta.

lääkille toimeentulotuen hakijoille asiointituki on välttämätöntä

Toimeentulotukijärjestelmän selkiyttäminen on ikääntyneiden ihmisten näkökulmasta tervetullut uudistus, koska järjestelmä on monimutkainen. Uudistus ei kuitenkaan saa tapahtua niiden pienituloisten eläkeläisten toimeentulon heikentämisen kustannuksella, joilla toimeentulotuen tarve liittyy usein terveydenhoito- ja lääkemenoihin.

Vanhuuseläkeikäiset ovat erityinen ryhmä perustoimeentulotuen asiakkaina. Heille ei tavallisesti synny laskennallista vajetta ja oikeutta perustoimeentulotukeen. Toisaalta suuret terveydenhuolto- ja lääkemenot aiheuttavat toimeentulovaikeuksia ja tarvetta viimesijaiseen tukeen. Tuen myöntäjälle tällainen tilanne tarkoittaa haasteellisempaa arviointia henkilön oikeudesta ja tarpeesta toimeentulotukeen. (Kuivalainen & Yli-Kännö 2020.)

Yhteiskunnan digitalisoitumisen seurauksena asiointi sekä toimeentulotuen hakemisen prosessi on tullut iäkkäille yhä hankalammaksi. Arviolta yli 600 000 ikääntynyttä ei pysty itsenäisesti asioimaan sähköisesti. Perusasteen koulutuksen saaneista selvästi harvempi pystyy asioimaan sähköisesti verrattuna korkeammin koulutettuihin (Vanhusasiavaltuutettu 2024). Tämä tarkoittaa, että moni toimeentulotuen tarpeessa olevat iäkkäät tarvitsevat myös apua digitaalisten palveluiden käytön oppimisessa ja asiainnissa.

Toimeentulolain uudistuksen yhteydessä on huomioitava, että iäkkäille toimeentulotukihakemuksen jättäminen tulisi tehdä huomattavasti helpommaksi. Ikääntyvien ihmisten kannalta erityisen tärkeitä ovat sosiaalitoimen asiainnin saavutettavuuden parantaminen ja oikeus henkilökohtaiseen palveluun. Riittävästi tukea taloudellisten asioiden hoitoon tulisi löytyä omalta asuinpaikkakunnalta.

Uudistuksen vaikutuksia on arvioitava iäkkäiden ihmisten näkökulmasta

Toimeentulotuen kokonaisuudistuksen vaikutuksia on tarkkaan seurattava ja arvioitava iäkkäiden ihmisten kannalta. Vanhusasiavaltuutettu kiinnittää huomiota siihen, että yli 65-vuotiaista henkilöistä ei ole mitään mainintaa esityksen vaikutusten arvioinnissa. Ehdotuksen vaikutusten arviointiosaa tulisi laajentaa niin, että se sisältää myös vaikutusten arvioinnin ikääntyneiden asemaan. Perustuslain 19 pykälän 1 momentissa taataan oikeus vähimmäisturvaan eli välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, mm. vanhuuden aikana. Sosiaalihuoltolaki määrittää, että palveluja on järjestettävä taloudellisen tuen tarpeeseen.

Vanhusasiavaltuutettu on korostanut an-tamissaan lausunnoissa ja kannanotois-sa kaikkein pienituloisimpien, vaikeasti sai-raiden ja toimintakyvyltään heikentyneiden ikääntyneiden ihmisten heikkoa asemaa ja siitä johtuvaa monien ongelmien samanaikaista kasautumista heille. Pienituloisuus, toimintakyvyn laskun myötä kasvavat sosiaalili- ja terveydenhuollon menot sekä nousevat asumisen kustannukset ja elinkustannukset yhdessä sosiaaliturvaleikkauksien kanssa voivat lisätä ja syventää ikääntyneiden taloudellista huono-osaisuutta.

Sosiaali- ja terveysministeriön arvion (2024) mukaan vuosien 2024 ja 2025 päätetyt ja esitetyt leikkaustoimet kasvattavat pienituloisimpien iäkkäiden määrää ja heikentävät heidän asemaansa. On arvioitu, että toimien yhteisvaikutuksena arviolta 15 000 uutta iäkästä henkilöä putoaa kaikkein pienituloisempaan väestöryhmään, ja että iäkkäiden toimeentulotuen hakijoiden määrä kasvaa. Kuten STM:kin toteaa, määrää on kuitenkin vaikea arvioida, koska pienituloiset iäkkäät voivat sinnitellä pitkään pärjäämisen äärirajalla. On todennäköistä, että iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeet kasvavat muutosten seurauksena. (STM 2024.)

Vahva ja välittävä Suomi -hallitusohjelmassa todetaan, että sosiaaliturvan uudistamisessa otetaan huomioon ikävaikutukset. Vanhusasiavaltuutettu toteaa, että tehtäessä useita sosiaaliturvan uudistuksia samaan aikaan on erityisen tärkeää arvioida näiden eri muutosten kokonaisvaikutukset erilaisissa tilanteissa olevien iäkkäiden ja myös nuorempien tilanteisiin.

Miten iäkkäiden toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää

Eläketurvakeskus on arvioinut, että iäkkäillä toimeentulovaikeuksia aiheuttavat erityisesti korkeat terveydenhuolto- ja lääkemenot. Siksi keskeinen keino ehkäistä viimesijaisen tuen tarvetta ja parantaa heidän toimeentuloaan on kohtuuhintaisten terveydenhuoltopalveluiden turvaaminen. Mitä suurempia ovat asiakasmaksut ja esimerkiksi lääkkeiden omavastuuosuudet, sitä todennäköisemmin pienituloinen ikääntynyt henkilö joutuu turvautumaan toimeentulotukeen. (Kuivalainen & Yli-Kännö 2020.)

Helsingissä, kesäkuun 25. päivänä 2025

Päivi Topo, vanhusasiavaltuutettu

Elisa Virkola, asiantuntija

Lähteet:

Hetemaa T., Ilmarinen K., Keskimäki I., Koivusalo M., Liukko E., Parhiala K. & Reissell E. 2018. Asiakasmaksut Suomessa. Teoksessa Vaalavuo M. (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen kohdentuminen, vaikutukset ja oikeudenmukaisuus, s. 26–40. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 30/2018. Helsinki: Valtioneuvosto.

Kela. Tilastotietokanta Kelasto.<https://tietotarjotin.fi/tilastodata/2051231/tilastotietokanta-kelasto->

Kelan tietotarjotin 2023: <https://tietotarjotin.fi/tietopaketti/560930/tietopaketti-ikaantyneet-kelan-asiakkaina>

Kelan tietotarjotin 2025. <https://tietotarjotin.fi/tutkimusblogi/537338/etuuksien-alikaytto-on-osa-sosiaaliturvan-kohdentumisen-ongelmaa-esimerkkina-sairauspaivaraha>

Kuivalainen S, Ylikännö M. 2020. Perustoimeentulotukea saavat vanhuseläkeläiset. Julkaisussa: Korpela T, Heinonen H-M, Laatu M, Raittila S, Ylikännö M (toim.). Ojista allikkoon? Toimeentulotukiuudistuksen ensi metrit. Helsinki: Kela, Teemakirja 18, 2020, s. 302–327.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2024. Vuosien 2024 ja 2025 toimeentuloturva- ja sosiaali- ja terveystalouseläinsäädännön muutosten yhteisvaikutukset eri ihmisryhmien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen.

https://stm.fi/documents/1271139/198978037/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf/b7cb50b9-37ce-9dac-a097-64a88be42075/FINAL_Yhteisvaikutukset+eri+ihmisryhmien+perus-+ja+ihmisoikeuksien+toteutumiseen.pdf?t=1727092559052

Soste ry 2024. Hyvinvointialueiden välillä isot erot ulosottoon menneissä asiakasmaksuissa.
<https://www.soste.fi/uutiset/hyvinvointialueiden-valilla-isot-erot-ulosottoon-menneissa-asiakasmaksuissa/>

Tilastokeskus 2023. Kotitalousväestön pienituloisuusindikaattoreita henkilön iän ja sukupuolen mukaan. <https://pxdata.stat.fi:443/PxWeb/sq/20d763c2-3040-47eb-a520-323dc1cc06dc>.

Ulosottolaitokselta saatu vastaus vanhusasiavaltuutetun esittämään kysymykseen (2025)

Vanhusasiavaltuutettu 2024. Vanhusasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle.
[https://vanhusasia.fi/documents/97611701/160155639/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+\(PDF\).pdf/fd1daec3-85cf-b0e4-cdfc-1be104bc03d0/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+\(PDF\).pdf?version=1.1&t=1728987902240](https://vanhusasia.fi/documents/97611701/160155639/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+(PDF).pdf/fd1daec3-85cf-b0e4-cdfc-1be104bc03d0/Vanhusasiavaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2024+(PDF).pdf?version=1.1&t=1728987902240)

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

-

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

-

Muu lausuntopalaute:

-

Virkola Elisa
Vanhusasiavaltuutettu

